

**Морально-етичний портрет учителя початкових класів у педагогічних поглядах  
В.О.Сухомлинського**

*У статті на основі аналізу педагогічних праць В.О.Сухомлинського складено морально-етичний портрет учителя початкових класів; визначено моральні якості сучасного педагога.*

**Ключові слова:** *учитель початкових класів, його моральні якості: людяність, повага та любов до дітей, сердечність, вимогливість.*

*Постановка проблеми у загальному вигляді ...* У педагогічній справі роль моральності особливо велика, оскільки мораль виконує педагогічні функції: учитель значною мірою формує духовний світ а, отже, моральність дитини. Здійснюючи педагогічну діяльність, учитель початкових класів різнобічно, багатофакторно впливає на особистість дитини, формує її соціальну позицію за допомогою передачі комплексу цінностей і ставлення до них, залучає до культури. Від характеру цього впливу й від уміння педагога реалізувати свій педагогічний вплив на учня залежить їхня подальша взаємодія, співробітництво, а також характер взаємодії дитини з навколишнім світом. Впливаючи на особистість дитини й взаємодіючи з нею, учитель початкових класів постійно проникає у внутрішній духовний світ дитини. Цей момент проникнення досить відповідальний і вимагає від нього демонстрації високої моральності.

Надзвичайно важко учителю готувати учнів до життя, коли достеменно ніхто в суспільстві не знає, яке життя ми будемо та які якості особистості будуть високо оцінені майбутнім суспільством. Сьогодні необхідно переосмислити всю систему підготовки педагогічних кадрів; визначити нові вимоги до вчителів, не допускати до роботи з дітьми людей злих, байдужих, слабохарактерних. Ми погоджуємося з думкою А.Й.Сиротенка, який говорив, що „саме характер часто руйнує все, що трапляється на його шляху, – дітей, дорослих, навчальні заклади, виховання, власну долю. Все це дає можливість зробити висновок про надзвичайно шкідливу антивиховну силу деяких особливостей характеру того чи іншого вчителя або вихователя. Тут і емоційна нестриманість, і злопам'ятство, і невміння слухати, і дріб'язкова образливість, і, якщо хочете, невміння терпіти, чекати. І за кожною із названих рис – маса конфліктів – часто дріб'язкових, а часом і значних та важких. І кожен із таких конфліктів ніякою педагогічною доцільністю не обумовлений. Саме така педагогіка тісно пов'язана з елементами педагогічного насильства, надмірної регламентації стосунків „учитель-учень”. Учителі постійно блокують всі устремління і бажання дитини. Дванадцять років такої блокади, і ми віддаємо суспільству непотрібного йому громадянина, безвольного, безініціативного, але з атестатом зрілості” [3, с.155].

Цікавим і корисним є досвід роботи В.О.Сухомлинського, який створив школу радості для дітей і дорослих. У ній учителі були здібними до професійного та особистісного зростання, вільними від догм і стереотипів, вміло допомагали своїм вихованцям здолати відчуження від школи, завдяки їм учні йшли на уроки не з відразою і страхом, а з цікавістю та задоволенням. В.О.Сухомлинський не лише успішно здійснював навчально-виховний процес, а й отримував задоволення від своєї роботи. Питання педагогічної етики глибоко розкрито у його педагогічних працях, які варто вивчати, аналізувати та використовувати кращі традиції та надбання у своїй професійній діяльності.

*Аналіз досліджень і публікацій...* Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського глибоко вивчена та проаналізована науковцями та впроваджена педагогами в практику роботи освітніх закладів. Дослідженню проблем духовності, моральності в педагогічній спадщині педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам: гуманізм педагогічних нововведень В.О.Сухомлинського (М.Антонець, І.Буєва, М.Красовицький, В.Стешенко та ін.); особистісно-орієнтований підхід у педагогіці В.О.Сухомлинського (Ш.Амонашвілі, О.Волошенко, Г.Дружиніна, Л.Зламанюк, В.Тютюнник, Т.Максимова, С.Яцишина та ін.); загальнолюдські цінності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського (В.Галузьяк, Г.Васянович, М.Сметанський, О.Сухомлинська, В.Хайруліна та ін.).

*Формулювання цілей статті...* Метою статті є аналіз педагогічних праць В.О.Сухомлинського та опис морально-етичного портрету вчителя початкових класів.

*Виклад основ матеріалу...* Педагог перебуває у постійному пошуку своєї досконалості, який зумовлений не лише бажанням самотворчості, а й обов'язком, який на нього покладає суспільство: бути носієм високої моральної культури. „Твоя моральна культура, – писав В.О.Сухомлинський, –

визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, повинно стати твоєю моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш щасливою людиною” [6, с.266.]. Як бачимо, В.О.Сухомлинський пов’язував моральну культуру педагога не лише зі здатністю, умінням збуджувати, формувати духовне начало в дитячій душі, привчати її до почуття індивідуальної і колективної відповідальності, але й зі власним щастям.

У праці „Про всебічно розвинену особистість” В.О.Сухомлинський створив „азбуку моральної культури”, зміст якої полягає в наступному:

1. Ти живеш серед людей, кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна...

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3. Всі блага і радість життя створюються працею... своєю працьовитістю ти примножуєш честь сім’ї, роду і створюєш своє ім’я...

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбство, а себелюбство – джерело жорстокості.

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості... Найбільше зло – відступництво, зрада високих ідеалів [8, с.170].

Усі визначені педагогом положення азбуки є актуальними і сьогодні. Аналізуючи його азбуку моральної культури, можна визначити такі загальнолюдські норми моральності дітей: „роби все так, щоб людям, які тебе оточують, добре було”; „плати за людські блага та щасливе дитинство добром”; „будь добрим і чуйним до людей”, „допомагай слабким і беззахисним”, „допомагай товаришу в біді”, „не завдавай людям прикрості”, „поважай і шануй матір і батька...”. Проте ці норми є обов’язковими в першу чергу для учителя. Адже В.О.Сухомлинський був переконаний: „Слово етичного повчання взагалі має силу в устах вихователя лише тоді, коли він має моральне право повчати. Не треба бути якимось ангелом, щоб мати моральне право виховувати справжню людину, треба самому бути справжньою людиною – жити правильно, любити людей, берегти свою гідність патріота, громадянина, трудівника, сина або дочки, матері або батька. Якщо ваше слово етичного повчання співзвучне з вашим внутрішнім духовним світом, одухотворене вашими переконаннями, воно, як магніт, притягує тих, хто втратив віру в людину, ви стаєте для них опорою і провідним вогником” [5, с.284-287].

Толерантність і людська доброта є визначальними ідеалами в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Він підкреслював, що моральна свідомість ґрунтується на гуманних почуттях. „Любов до учня” – вимога, якої учитель початкових класів зобов’язаний дотримуватись в кожному випадку спілкування з учнем. Педагог вважав, що гуманність неможлива без чуйності до людини, без доброзичливості. Доброзичливість, розумна доброта – ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу, головним тонусом взаємовідносин педагога й дітей. В.О.Сухомлинський вважав, що доброзичливість педагога означає уміння не допустити, щоб дитина стала поганою, застерегти її від помилкових кроків. Молодші школярі легко ранимі, мало підготовлені до життя, вони потребують любові та добре відчувають її: любов вселяє в учня віру в те, що її зрозуміють і при всіх умовах віднесуться справедливо. Любов до дітей викликає відповідні почуття: любов до вчителя, турботу, людяність, вдячність. Разом з тим учитель початкових класів повинен бути вимогливим до дітей. Бути не вимогливим учителем простіше і легко, адже при цьому витрачається менше часу, праці, енергії. Про такого педагога може скластись думка, що він добрий, а інші викладачі „злі”. Але рано чи пізно виявляється кінцевий результат роботи такого учителя, і всі починають розуміти, він погано вчив, погано виховував. На думку В.О.Сухомлинського, вимогливість починається з глибокої поваги до сил і можливостей дитини. Він вважав, що по-справжньому вимагати – це означає вміти зрозуміти і відчути серцем, що учневі під силу, а що ні. До тієї межі, до якої дитина може піднятися при максимальному напруженні своїх сил, їй потрібно допомогти піднятися [1, с.126]. Вимогливість педагога до себе – його відношення до своїх помилок і промахів в своїй роботі, це оцінка ним своїх якостей і гідності з точки зору суспільної цінності.

Педагог-гуманіст наголошує, що справжня духовна влада учителя над учнем досягається лагідним добрим словом. У праці „Методика виховання колективу” він наголошує: „Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, строгим і вимогливим, – і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим. І чим ніжніші, тонші дитячі почуття, чим чутливіше відгукується дитяче серце на правду, красу, людяність, тим сильніше, могутніше моє слово, що виражає владу над дитиною. Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, добром” [7, с.636]. В.О.Сухомлинський виступає проти будь-яких погроз, залякувань дитини. Продовжуючи свою думку, він підкреслює:

„Здійснюючи владу над світом дитячих думок, почуттів, переживань, не можна ні на хвилину забувати про те, що в кожній дитині є добра воля, добрі наміри. Ніякого крику, ніяких погроз, ніяких намагань вжалити дитяче серце. Не можна перетворювати дитяче серце в лякливо пташку, що забилася в куток клітки і чекає розправи. Моя влада над дитиною тією мірою виправдана і тією мірою мудра, в якій я звертаюсь до добрих і діяльних сил її розуму її серця. Серце, чутливе до добра, ласки, справедливості, доброзичливості не потребує не те що крику, а й підвищення голосу” [7, с.637]. Отже, на його думку, за кожним словом мають стояти доброта, сердечність і душевність.

На думку В.О.Сухомлинського, педагог має бути мудрим, яку вбачав передусім у здатності усе розуміти, а мудру любов до дітей визначає як вершину педагогічної культури, думки й почуттів. Він переконував, що сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – це те, що можна назвати добротою [9, с.299-301]. „Професія учителя вимагає багато сердечності”, – говорив В.О.Сухомлинський, – учитель повинен мати батьківську і материнську вибачливість до дитячого невміння керувати своєю волею; учителеві не можна бути холодною і байдужою людиною, оскільки учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [1, с.148]. В.О.Сухомлинський вважав, що бути доброзичливим означає ставитися до дитини так, як ви поставилися би до власної дитини [1, с.128]. Саме Василь Олександрович був таким педагогом, який реалізував ідеї гуманної педагогіки, який понад усе в своєму житті ставив любов до дітей. Він був переконаним, „щоб стати справжнім вихователем, треба віддати дітям серце” [4, с.10]. До ціннісних якостей педагога В.О.Сухомлинський відносив: людяність, глибоку любов до дітей, любов, яка поєднує в собі сердечну ласку з мудрою суворістю і вимогливістю батька та матері.

Теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження (І.Бех, Г.Васянович, Л.Хорунжа, Л.Старовойт та ін.), а також вивчення досвіду роботи педагогів-гуманістів (Я.Корчак, В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі та ін.) дозволили нам скласти морально-етичний портрет учителя початкових класів сучасної школи, визначити його моральні якості, які повинні бути притаманними сучасному учителю: повага та любов до дітей, тактовність, делікатність, милосердя, чуйність та доброта, доброчесність, терпимість, толерантність, чесність, гідність, душевна щирість, доброзичливість, почуття гумору, відповідальність, обов'язковість, благородство, великодушність, мудрість, вихованість, справедливість, громадянськість, патріотизм.

*Висновки...* Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна і кожне нове звернення до неї підтверджує її актуальність в умовах модернізації освіти, періоду становлення особистісно орієнтованої педагогіки. Оскільки у поглядах В.О. Сухомлинського учитель – це справедливий і чесний перед собою, своїми учнями і колегами, який спрямований на людину, здатний поважати і любити іншого, відчуває стан іншої людини, вміє налагодити контакт з кожним учнем; гнучкий, компетентний у педагогічній справі, який любить і уміє експериментувати, шукає нові форми і методи роботи; якому властиве позитивне сприйняття самого себе, учнів і колег та ін.. Саме таким би хотілося бачити нам сучасного учителя початкових класів. Як зауважує доктор хабілітованих гуманітарних наук в галузі педагогіки, професор звичайний Тадеуш Левовицький, вчительство є суспільною групою, що має великі можливості при формуванні аксіологічних пропозицій спільного створення світу цінностей для дітей і молоді та результати виконання вчителями професійних обов'язків залежать і будуть залежати переважно від того, чи буде професійна етика базуватися на універсальних та єдиних з ними цінностях, які особливо проявляються в освітній діяльності (такі, як добро та щастя дітей, повага до їхніх прав тощо). Ми підтримуємо його думку, що якщо так буде у реаліях, то освіта відіграватиме вагомую роль у формуванні світу ідей та людей, який сприяє досягненню щастя, життя в умовах свободи та демократії, розвитку кожної людини.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / авт.упоряд. Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 224 с.– С. 113–176.
2. Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання / Тадеуш Левовицький ; переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь : Рената, 2011. – 119 с.
3. Сиротенко А. Й. Яким повинен бути сучасний вчитель // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С.154–158.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. – Рад. школа : К., 1969. – 245 с.
5. Сухомлинский В. О. Сто порад учителю / Сухомлинский В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 284–287.
6. Сухомлинський В. О. Особистість учителя, педагогічний колектив і всебічний розвиток вихованців / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 266.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 617.

8. Сухомлинський В. О. Про виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 55–208.

9. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 299–301.

*Анотація*

*Н.В.Казакова*

*Морально-етический портрет учителя начальных классов в педагогических взглядах*

*В.А.Сухомлинского*

*В статье на основе анализа педагогических трудов В.А.Сухомлинского сложено морально-этический портрет учителя начальных классов; определены моральные качества современного педагога..*

*Ключевые слова:* учитель начальных классов, его моральные качества: человечность, уважение и любовь к детям, сердечность, требовательность.

*Annotation*

*N.V.Kazakova*

*A Moral and Ethic Portrait of the Elementary School Teacher in V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Views*

*On the basis of analysis of the V.O.Sukhomlyns'kyi works the author of the article made up a moral and ethic portrait of the elementary school teacher. The moral qualities are defined.*

*Key words:* a teacher of elementary school, teacher's moral qualities: humanity, respect and love to children, warmth and fastidiousness.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 378.14+373.31

**І.В.КАЗАНЖИ,**

*кандидат педагогічних наук, доцент*

*(м.Миколаїв)*

### **Формування духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів**

*У статті розкрито основні поняття духовного розвитку сучасного студентства; окреслено шляхи, форми та методи формування духовного потенціалу майбутніх учителів початкових класів.*

*Ключові слова:* духовна культура, творчий потенціал, виховне середовище, гуманістична спрямованість виховного процесу, особистісна готовність майбутніх учителів початкових класів.

*Постановка проблеми в загальному вигляді...* Сучасні культурні процеси, що виступають могутнім фактором у розв'язанні глобальних проблем нашого суспільства, детермінують пошук джерел формування духовного потенціалу майбутніх фахівців освіти, виховання духовності, духовної культури студентів.

*Аналіз досліджень і публікацій...* У сучасний період проблему духовної культури молоді у соціально-філософському аспекті досліджують В. Андрущенко, А. Бичко, І. Бичко, І. Бойченко, М. Воронін, Г. Горак, В. Загороднюк, В. Лісовий, М. Мокляк, В.Шеломенцев, В. Шинкарук; у психологічному – І. Бех, О. Губенко, Т. Кириленко, О. Колісник, Ж. Маценко, Н. Шаварська; у педагогічному – Ш. Амонашвілі, А. Бойко, А. Богуш, Є. Бондаревська, О. Воропай, С.Карпенчук, А. Кузьмінський, В. Лозова, В. Омеляненко, Г. Троцько, О. Савченко.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дозволив констатувати, що духовна культура як суспільства, так і окремої особистості змінюється під впливом нових об'єктивних і суб'єктивних чинників, набуває нових якостей, характеристик, розкриття суті яких і є предметом подальших наукових пошуків.

Так, філософський словник соціальних термінів пропонує таке визначення: „Духовна культура – сукупність звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини – її ставлення до себе, до інших людей, до світа в цілому” [1, с.267].

Л. Л. Бутенко під духовною культурою розуміє: „...мінімально необхідний комплекс загальнокультурних знань, ідей, ціннісних уявлень, універсальних способів пізнання, мислення, форм практичної діяльності, без оволодіння якими неможливі взаєморозуміння, взаємодія людей, гармонія особистості і суспільства” [2].

Новий тлумачний словник української мови визначає духовну культуру як таку, що „зв'язана з внутрішнім життям людини, моральним світом її” [3, с.628]. З'ясування поняття духовної культури вимагає уточнення поняття „духовність”. Так, психологічний словник визначає: